

Humanisme na Heidegger

Dirk Derom

Ik wil mijn inleiding starten met volgende tekst:

“Er is de laatste tijd met mij iets aan de hand waarvan ik het prettig vind dat u ervan op de hoogte bent. Het is een onderwerp dat moeilijk bespreekbaar is.

Velen onder u, wed ik, durven het woord zelfs niet eens in de mond te nemen en ook wanneer je naar een lezing over dit onderwerp gaat, kan het gebeuren dat de betreffende spreker wel veel materiaal aandraagt dat zijdelings met de kwestie te maken heeft, maar dat hij de kern van de zaak in feite niet beroert.

Hier wou ik het voorlopig bij laten.”

(Herman Finkers)

Op dit moment denkt u wellicht: ‘Dit is verwarrend.’. Ik ben dan ook een filosoof van een erge soort: hermeneuticus.

Een humanisme bij Heidegger laten verschijnen, is een gewaagde onderneming. Dat ik dit een ‘ek-statisch’ humanisme noem, maakt de onderneming niet minder gewaagd. Integendeel, ik gooi er een term tegen aan die mogelijks voor nog meer verwarring zal zorgen. Inderdaad, dit onderwerp blijkt moeilijk bespreekbaar. Niet in het minst omdat ik me niet gesteund weet door secundaire literatuur over die constructieve bijdrage van Heidegger aan het humanisme. Bovendien blijkt dat humanisten vaak niet tuk zijn op Heidegger.

Het klassiek humanisme zoals Heidegger het omschrijft, krijgt rake klappen in Heideggers bekende ‘Brief über den Humanismus’. In die brief valt hij het humanisme aan op meerdere vlakken. Vertrekpunt hier is dat het humanisme, zoals toen bekend, zich niet richtte op de ‘humanitas’, maar zich ten volle wierp op de strijd om de mens te leiden naar zijn menselijkheid. Er is voor hen een ‘wezen van de mens’. Of je dit nu leest in Sartre, Marx, in de christelijke traditie, telkens is er de zoektocht naar een essentie, te vinden in respectievelijk de existentie bij Sartre, de maatschappij bij Marx en de *deitas* bij het christendom. Het *animal rationale* zoals vaak naar voren wordt gebracht, is op zich niet verkeerd, maar is en blijft van de metafysica afhankelijk. Deze ratio is telkens al ‘in het Zijn opengelegd’. De ratio is niet primair, maar laten we zeggen een ‘afgeleide’.

Het wezenlijke van de mens is voor Heidegger te vinden in de ek-sistentie. Dat is geen specifieke soort van ‘bestaan’ zoals er al velen zijn geformuleerd, maar wat Heidegger noemt ‘het staan in de klaarte van het Zijn’. Of nog anders, het er (het *Da*) is voor Heidegger de klaarte van het Zijn. Ek-sistentie is een uit-staan, gaan buiten een kern. Dit in contrast met existentie met ‘x’ dat de zogehete werkelijkheid is. De mens staat ek-statisch in de ‘waarheid van het Zijn’. En wat is dan dit Zijn? Dit Zijn is het Zelf. Het is niet iets buiten mij, niet iets binnen mij, maar het Zelf zelf.

Om mijn ek-statisch humanisme niet te ver te laten afdwalen, wil ik het even hebben over ‘Hier wil ik het voorlopig bij laten’, want *wat* ik hier zeg is erg voorlopig. Het is geen ultieme waarheid, geen finaal inzicht in de redelijkheid der dingen. Sterker, zelfs de zoektocht naar de ultieme grond is me niet gegeven. Dat betekent niet dat een humanisme zich niets moet aantrekken van de waarheid en de grond van waarheid. Wil een humanisme draagkracht krijgen, moet het zich richten op drie aspecten: mogelijkheid, plaats en legitimatie. Dat we ons in een humanisme niet mogen beperken tot het zoeken naar een grondoorzaak blijkt uit het eerste aspect, nl. mogelijkheid. De mens, Dasein zal Heidegger deze noemen, is steeds ontwerpend én is al ontworpen. Dasein is tegelijk constructief én construct. Het tweede aspect van grond, de plaats

van het humanisme is de wereld. Wat deze omvat zal later in deze lezing blijken. Tot slot is het legitimeren van een finale grondoorzaak of fundament voor Heidegger een aanfluiting van de mogelijkheid die we allen zijn.

Of anders, een humanisme heeft geen waarheid, het is niet 'waar' in de traditionele zin van het woord. Niet waar als 'kijk, dat argument en dat feit toont aan dat ik juist ben'. Een humanisme is daarentegen een mogelijkheid die zich in de wereld bevindt en die beseft dat een legitimering van haar humanistische grond afbreuk doet aan haar opzet. Dit maakt de opzet van een humanisme erg bescheiden. Tenminste als je de sprong om de ervaring van de eigen geworpenheid, bescheiden kan noemen. De versie zoals ik ze hier toon, probeert de valkuil van een vermeende neutraliteit en de valkuil van een scheiding tussen object en subject te vermijden. De scheiding tussen object en subject herdenken, lijkt me dan ook niet echt kleinschalig. Het is bescheiden omdat het geen finale oorzaak naar voren schuift, het is complex omwille van de opzet.

Humanisme wordt hier een methode, niet langer een verlichte versie van de feiten. En die methode vertrekt vanuit het Dasein, de mens zeg maar. Dat kan niet anders, want voor Heidegger is het Dasein enkel zichzelf. Dat betekent dat de mens niet buiten zichzelf kan kijken. Dat betekent echter meer dan enkel het lichaam, de gedachten of de persoonlijke bezittingen. Een Dasein is zijn omgang. En in die omgang is het Dasein vaak een anoniem 'Men'. Een Dasein zegt 'wat men zegt' en doet 'wat men doet'. Een ek-statisch humanisme ziet in deze, wat Heidegger noemt 'vervallenheid', de constructieve bijdrage. Indien men merkt dat het Dasein vaak slechts is 'wat men doet en men zegt', merkt men dat er meer te rapen valt. Het Dasein ontdekt wat een van de cruciale elementen van het ek-statisch humanisme is, namelijk de mogelijkheid.

En hier moeten we opletten dat we die mogelijkheid niet reduceren tot een lijst van 'dingen die mogelijk zijn'. De mogelijkheid wijst erop dat het Dasein de keuze heeft zichzelf te zijn, of het anonieme 'Men' te volgen. Belangrijk voor ons humanisme hier is dat men met die mogelijkheid tot een andere houding komt. Niet zozeer, en dit is typisch Heideggeriaans, een definitie van het Dasein komt naar boven, maar wel de methode van het leven. Een attitude dewelke toont dat men het doorsneekaracter van het Men niet per se hoeft te volgen. Een Men dat de verantwoordelijkheid ontnemt van het Dasein (ik volg de keuze van een massa) wordt terug gebracht naar de verantwoordelijkheid van het Dasein.

Om dit relatief abstract kader duidelijker te maken, sta ik even stil bij de andere. De man of vrouw die ik op straat tegen het lijf loop, is in vele vormen van humanisme een punt van reflectie gebleken. Al te vaak wordt er een kritiek op Heidegger geformuleerd waaruit moet blijken dat dit een aspect is dat Heidegger schromelijk verwaarloosd heeft. Ik wil hier een lans breken voor Heidegger én er aan toe voegen dat, indien men goed leest, de andere wel degelijk en prominent aanwezig is.

Ik begin hier bij empathie. Empathie als het 'zich kunnen inleven in een ander' is voor Heidegger hoegenaamd niet de basis voor een cultuur van begrip of vlekkeloze samenleving. De andere voor Heidegger is geen verschijning aan het zelf, maar een voorafgaandelijke invloed. Als Dasein is het niet het doel om die andere zo goed mogelijk te begrijpen. De andere is voor Heidegger een actieve verwijzingssamenhang. Nagenoeg alles waar een Dasein mee in contact komt, is door de handen van een ander gegaan. Vb. elk instrument, of het nu een pen of een computer is, elk 'tuig' is door de handen van een ander gegaan.

De andere wordt ontdaan van de balast van erkenning of inlevingstechnieken. De andere is gelijkoorspronkelijk, niet eerder dan het Dasein, niet later dan het Dasein, maar simpelweg altijd *daar* in de wereld van het Dasein. Dat houdt eveneens in dat we de andere niet kunnen omschrijven met goedgepaste criteria. De andere blijft iets onbestemds, iets dat een Dasein niet kan beschrijven. Een Dasein leert echter dat de wereld waarin hij of zij leeft, een wereld is *van* de andere. De wereld is een wereld van delende Dasein. Doel is hier niet om te weten wie de andere

is, maar om de omgang te leven. Wat onmiddellijk toont dat een dominantie van een enkele visie van een enkel Dasein door Heidegger verworpen wordt.

Onze wereld wordt door de andere gewijzigd, voortdurend veranderd in een verwijzingssamenhang. We hebben hier geen greep op. En in plaats van deze greep alsnog te bekomen, kunnen we beter de andere in die verwijzingssamenhang begrijpen. U merkt dat ook hier geen nauwkeurig omschreven positie van het 'ik' en de 'ander' wordt gegeven. Wat u in dit humanisme krijgt is de methode, de attitude.

Deze attitude speelt zeker ook door in de wereld zoals hij door Heidegger wordt bekeken. De begrippen facticiteit, mede-wereld en methode zijn hier al gevallen. Maar het is nog steeds mogelijk dat dit gekaderd wordt in een attitude die de analyse vooropstelt. Daarom nog kort iets over de wereld, waarin het duidelijk moet zijn dat de wereld er geen is van absolute afstanden, maar van relatieve afstand.

Een wereld bij Heidegger is geen verzameling van objecten in een matrix van tijd en ruimte, noch is de wereld zelf een object dat kan onderzocht worden. Een humanisme vertrekt bij Heidegger niet van een hoog principe, maar van een banaal niveau, namelijk de dagelijkse omgang met de tuigen rond ons. Hier toont een humanisme zich in een verwijzingssamenhang met de voorwerpen rond ons én met de omgang als Dasein met deze voorwerpen. Het Dasein is hier steeds op betrokken. Afstand nemen van zo een wereld door hem te bestuderen is niet wenselijk.

Humanisme is klaarblijkelijk een omzichtige methode met een vastberadenheid van een onzeker Dasein. Wat men probeert is de integratie van het Dasein in zijn geheel. Een Dasein tracht meer te zijn dan een streven naar vastomlijnde en zekere wetten, meer dan definities en beschrijvingen hoe om te gaan met de wereld, de andere en het zelf. Humanisme tracht de omgang, de beleving, het lijf, de onzekerheid op te nemen. Met andere woorden het geheel. Dit geheel kan nooit in zijn verschillende onderdelen beschreven worden, want er is wel steeds een onderdeel dat ons ontsnapt, al was het maar dat een beschrijving steeds achterop hinkt op de ervaring zelf. Dat we hier in het leven zelf blijven staan, is hopelijk duidelijk. Het Dasein, de mens, bestaat en omdat hij bestaat ontsnappen er meer dingen dan dat hij kan beschrijven.

De vastbeslotenheid waarvan sprake, richt zich dan op het denken van de mogelijkheden die een Dasein is. Het Dasein heeft meer mogelijkheden dan kunnen neergeschreven in een lijstje, het blijven denken van de andere kant vereist vastbeslotenheid, durf en een niet aflatende inspanning om het steeds opnieuw te herleven. Het verstaan is met andere woorden 'weet hebben van de existentiële mogelijkheid'. De toekomst is niet gekend, de opties onmetelijk, vastberadenheid is in deze meer dan gewenst. Deze houding kan je omschrijven als het 'bezorgen'. Of anders, humanisme als het zien van de mogelijkheid, de onbestemdheid, de tijdelijkheid, de samenhang en niet in het minst de vastbeslotenheid.